

O koliko je vdov, nesrečnih stark,
očetov sivolasih brez sinov!
Če zdaj še nas, ki smo ostali, spečeš
v pregnusno jed, kaj bo potem, Kiklop?
Čuj me, ukróti svoj požrešni golt:
iz bogotajca bodi bogoljub.
Z grdo koristjo hodi kazen vštric.

(Dalje prihodnjič.)

OBZORNIK

SREČKO KOSOVEL IN MLADA GENERACIJA

Zdi se mi, da noben mlad slovenski literat dandanes prav za prav nima pravice govoriti o Srečku Kosovelu, ne da bi v začetku vsega izrekel težko obsodbo nad samim seboj ter nad dejanjem in nehanjem vsega mladega slovenskega literarnega rodu. Kaj bo v resnici z generacijo, iz katere smo? Ali smo samo za to, da bomo svoje dneve s prekrižanimi rokami preživeli po tesnih, zakajenih, dušecih prostorih in da bomo na tihem odmrli, kadar nam poteče čas? Ali smo samo za to, da bomo nekaj majhnih, smešnih zaljubljenih stisk izkričali iz svojega boleznega srca, pa da bomo ob vsem, kar se bo velikega in strahotnega, iz večnosti v večnost namenjenega zgodilo nad tem malim koščkom Evrope, ki ga imenujemo svojo domovino, ostali negibni in nemi kakor kamen? Ali smo samo za to, da bomo nekaj žalostnih pokrajin, nekaj pokvečenih obrazov in nekaj brezupnih minut iz tega časa ujeli na papir, da bodo nekoč učenjaki lahko z njega razbirali vreme nad tem delom sveta in pa bolno psihologijo človeka iz teh dni? — Vsa naša generacija, pa naj se že ukvarja s čimerkoli: s pesmijo, z novelo, z esejem, napravlja vtis človeka, ki stoji pred vrati, pa se ne more pripraviti in se ne more odločiti, da bi stopil čez prag. Tu je naša mlada literatura — tam sta življenje in čas; tu je dezertacija v samega sebe in pred samim seboj — tam so viharji, ki se zbirajo na obzorju. Ena sama je cesta skozi življenje in čas; toda kdor bi rad ubežal resnici tega dneva in tega sveta, njemu je odprtih tisoč steza. Ali bi se rad ogrnil v bleščeči plašč formalizma? Ali bi se rad skril v tempelj misterijev — in neznanega Boga? Ali bi se rad okopal v breznu svojega zavrženega solipsizma? — Brez konca je smeri, v katere se lahko zateče dezertar. Strahotno tragičen je razkol med duhovno hromostjo tega rodu pa brutalno realnostjo časa, skozi katerega gremo.

Odkod pa je v resnici doma ta ubijajoči razdor med nami in življenjem, ki prihaja z nami in se drami okrog nas? — Ali vam je že kdaj prišlo na misel, da je v narodu, kakršen smo Slovenci, prav za prav slednji duhovno izobraženi človek skoraj neizbežno obsojen na eno samo karijero: biti izgubljen sin? Narod, ki si nikoli ni znal zamisliti in ustvariti svojega političnega doma sredi sveta; narod, ki v svoji družabni strukturi nikoli ni premogel zatorèj močne, razgledane in samozavestne meščanske plasti, da bi se mogla v njem nacionalna zavest razgoreti do tistega svetlega, plemenitega plamena, ki narodu

edini lahko da pravico do pobratimstva in do enakovrednosti z vsemi drugimi narodi pod solncem — ta narod je bil od nekdanj obsojen, da s svoje kmečke grude, iz svojih vasi pošilja sinove študirat v mesta, ki nikoli niso bila prav njegova in ki so bila zmerom skoraj samo majhne, bedne podružnice tuje volje, tujega duha — ali kakor se reče v teh dneh — tujega imperializma. Kod se naj je slovenski izobraženi človek okrenil po teh mestih, kam se naj je neki dejal? Ali mu je kdaj kazalo kaj drugega, kakor da je šel, odkoder ni več vrnitve? Otroci tega naroda so v svetu znali dosežati slavo in časti, ustvarjali so iz svojega duha, odkrivali so tajne človeka in stvari, s svojimi rokami so zidali svet — toda je mar kdaj vsaj trohica njihovega dela in slave kanila na srečo in zmago naroda, iz katerega so prišli? Bili so veliki ljudje, toda bili so za dninarje in za hlapce na tujem. Je bilo mar kdaj za duhovnega človeka mesta doma, če ni maral za dninarja na tuje? Imeli smo Trubarje, Prešerne, Levstike, Cankarje. Mar niso bili samo besedniki iz nič v nič, mar niso bili samo glas vpijočega v puščavi? Bili so veliki ljudje, ki niso marali nobene druge karijere, kakor da so popravljali streho domu svojega lastnega naroda — toda ali so bili lahko kaj drugega kakor izgubljeni sinovi? Je bilo mar kdaj prostora zanje na zemlji, iz katere so bili, je bilo mar kdaj odmeva v tej deželi na njihov klic, je mar njihov glas kdaj dosegel človeka, od katerega so bili doma? — Težka je kulturna dediščina, ki jo mora slednja nova generacija pri nas prevzeti na svoje rame, pretežka, sedemkrat pretežka je ta dediščina v dneh, ki jih prebijamo danes, za rod, ki je slaboten in izmučen kakor naš.

Po Trubarju, po Prešernu in Levstiku je Ivan Cankar pomenil prvo veliko, revolucionarno srečanje, ki ga je napor slovenskega duha doživel z življenjem naše množice. Človek bi bil upal, da bosta po izgoretju tega velikega življenja borba in delo precej lahka. Toda v tem dobrem desetletju, ki nas loči od njegove smrti, so stvari napravile silen, nasilen korak nazaj. Niti Cankar sam ni mogel doživeti nobenega večjega triumfa, kakor da je sredi borbe pal. Po njem je ostal naš svet razbit, kakor morda do danes še nikoli ni bil. Čas, ki se je razlegel čez nas, je zastavil probleme, kakršnih ni bilo treba reševati še nobeni generaciji doslej. In generacija, ki bi jih morala rešiti, je bila že skoraj v kali ubita od pez in od nasilja, ki smo jih bili deležni v teh zadnjih desetletjih. Umetnik je že sam od sebe zadosti neboljen, umetnik mora nositi v sebi dušo iz najtanjših nitk — in takšnemu človeku se je težko prebiti do sveta in do stvari. Naša generacija je z vsem, v čemer se je manifestirala do danes, izpričala svojo notranjo ceno pred Bogom in ljudmi — toda do vstopa v areno dneva in življenja se vendarle ni mogla prebiti. Srečko Kosovel pomeni med nami edinega človeka, edino življenje, ki je dalo iz sebe semena, da bi mogla kdaj iz njih še rasti naša bodočnost.

Zdi se, kakor da danes še skoraj nihče ne more do dna razumeti tega mladega življenja, ki se je razgorelo in izkrjavelo tik ob mejniku dveh najtežjih dob, kar jih je kdaj moral prebiti ta narod in to človeštvo: dobe, ki je pravkar odmrta za nami, in dobe, ki se pred nami še ni prav začela. Težko je najti človeku svoj prostor sredi sveta. Vse polno stvari je v njem, ki so morale umreti, vse polno stvari je v njem, ki jim nikoli ni dano, da bi živele. Iz tihega, dobrega kraškega miljeja je prišel Kosovel, kakor smo iz podobno dobrih, tihih miljejev vsi doma, ob knjigah, ob življenju, ob zastrtih razgledih,

kakršni se mlademu študentu lahko odpirajo v Ljubljani, tem najbolj slovenskem mestu, je polagoma rasel v človeka. Toda resničnemu človeku se pač nikoli ne posreči, da bi pozabil grenki vonj zemlje, po kateri so se izprehodili njegovi prvi otroški koraki, in bedno tragičnost ljudi, od katerih so mu nekoč prve besede zazvenele na uho. Tih in sam je Kosovel doraščal, ko so ob koncu svetovne vojne čez Ljubljano in našo deželo završali viharne dnevi nacionalnega preobrata in ko so s tem preobratom vred začele poganjati prve klice socialne revolte našega malega človeka. Kosovel je bil takrat majhen, zelo mlad realec s široko odprtimi očmi, v njegovi otroški duši je gorela vera, da lahko vedno cvetoča roža poezije odreši človeka in človeštvo, in s tihim prezirom v svoji beli duši je šel mimo stvari in idej, ki so se takrat s hruščem in truščem razkričavale po ulicah. Potem se je polagoma unesel vznemirjeni čas, skozi sivo atmosfero so se ostro zarisale konture nove resničnosti. Kdo izmed ljudi, ki so na svoje oči gledali ta čas, se ne spominja peripetij, ki jih je na dnu svoje duše skoraj slednji kulturni naš človek prebijał takrat? Kosovel je bil toliko trden sam v svojem — saj je bil s skalnatega Krasa doma —, da ga nasilni revolucionarni veletok po preobratu ni mogel že kar tako odnesti s seboj. Bil je pač eden tistih močnih ljudi, ki znajo biti tudi tako nebogljeni sami pri sebi, da morajo v svojih dušah še mnogo opraviiti in urediti, preden se lahko napotijo, da bi šli reševati in urejati ves svet. Samoten in tih se je prebijał skozi sive, težke zidove mesta, v katerem je moral rasti, samotni in tih je šel skozi te viharne dni, samotni in tih je neprestano brinjeve grme, kraške večere in kraškega človeka na dnu srca nosil s seboj, samotni in tih je neprestano veroval, da se bo polagoma že našla pot, po kateri se bo nekoč lahko še vrnil k luči, ob kateri se je prižgalo njegovo življenje. Ali se spominjate, kako je prva leta po vojni svet prekipeval človeškega, socialnega in političnega optimizma? Ali se spominjate, kako je vsa ta prenavdušena vera človeka in naroda potem razočarana okamenela pred brutalnostjo resnice, ki je prišla? Kosovel ni bil eden tistih šibkih ljudi, ki se lahko na svetu samo razočarajo; ko se je resnica razodela njegovim očem, je razbil kristalne gradove, ki jih je znala graditi njegova čudovita duša, in se je šel s človekom, ki je stal zraven njega, bit za ta kamen in za ta kruh. Srečko Kosovel, to čisto dete križanega, plebejskega Krasa, ta prezgodaj odrasli, v večno lepoto zasanjani poet iz svetle in bele Ljubljane, ta Srečko Kosovel je takrat oblekel plašč in je šel iz hiše, da se pomeša in da polagoma utone med črno, brezimno množico, ki se je šla tedaj bit za svobodo in za kruh. Ali kdo ve, kako je človeku, ki je sam v sebi že sezidal svetel, jasen svet, po katerem bi lahko živel — ali kdo ve, kako je temu človeku pri duši, kadar se mu vsa živa spoznanja in vse dobre vere sesujejo v nič? Srečko Kosovel je odvrigel od sebe, kar je imel, in se je praznih rok in z zlomljeno dušo dal med milijon ljudi, ki so bili skoraj prav tako praznih rok in zlomljenih duš kakor on. O, tudi on je imel še marsikaj, kar bi bil lahko upal — toda te svoje upe je pokopal na dno srca in se je zarekel, da bo poslej upal in veroval samo, kar bo upal in veroval ves ta milijon. Nihče ne ve, kako neskončno težko se je človeku prebiti po tej poti od svoje izgubljene izolacije nazaj k vsem svojim ljudem. Kosovel je od konca do kraja preromal to pot, Kosovel se je vsega dal času in stvarim in tako je Kosovel z vsem svojim delom in življenjem stopil na čelo mladini, ki se danes ali jutri pojde bit za novo obliko sveta.

Ali je že prišla generacija, ki bo premogla zadosti volje in moči, da bo izpolnila dediščino, ki je ostala po njem? Ali med nami in v nas že rase človek, ki bo s srcem, z mislijo in z rokami lahko tako zajel in premaknil stvari, da se bo polagoma izravnilo, kar je narobe? — Težek je čas, skozi katerega gremo, in plah in šibek je rod, ki mora ta čas nositi na ramenih. Vsa naša velika upanja so na obzorju, nobenega velikega nemira ni v nas. Toda se mar kdaj lahko kaj strašnega pripeti s svetom pa s človekom in z narodi na njem? Vse, kar živi zdaj, bo moralo polagoma umreti, in vse, česar še ni, bo danes ali jutri poklicano v življenje. Svet, skozi katerega gremo, je star in siv in je že skoraj umrl, dnevi ugašajo pred našimi očmi, kakor da zahajajo tisočletja. Težka in neskončna je minuta, v kateri smo. Toda si mar človek lahko kdaj želi druge domovine kakor tiste, ki jo ima? Si mar lahko želimo, da bi bili kjek drugje doma kakor v teh sivih, uklenjenih dneh? Tu smo, tu se moramo prebiti, ne smemo, nikoli ne smemo kloniti pod pezami. Vsaka generacija ima samo enkrat svoje postojanke pod solncem, vsaka generacija lahko samo enkrat zakraljuje življenju, vsaka generacija mora enkrat napasti ves svet. V delu in življenju Srečka Kosovela, človeka, pesnika in borca, bi lahko naša generacija črpala skoraj ves svoj program. Ali ga bo marala črpati? Ali se bo marala biti zanj zoper ves svet?

Težko je narekati, kako se bodo zgodile stvari. Toda jaz mislim, da danes niti človeku, ki ne more kdovekaj upati, ni treba, da bi čisto obupal. V zgodovini je že tako: kadar človek dezertira, takrat se stvari kar same začenejo goditi. In skoraj vseeno je, ali bo naša generacija dezertirala ali pa se bo šla bit: danes ali jutri nam bodo prav brez dvoma sijali dnevi, ki jih je sanjal in za katere je dal zadnjo kapljo krvi iz svojega srca Srečko Kosovel.

L. Mrzel.

OB ZAČETKU GLEDALIŠKE SEZONE

Slavka Gruma „Dogodek v mestu Gogi“ je brez dogodka, a prav to naj bi bil dogodek. Vzdušje, ki ga je pisatelj naslikal z vso barvito nebarvitostjo različnih psiholoških izmaličenosti in nabreklosti, dojmi preveč bolno, preveč groteskno in mrko, manj pesniško prepričljivo, čeprav zanimivo. V lutkaste maske zverženi obrazi ljudi strme v svoje prazne usode bolj groteskno kakor pa „figurine v sejmski streljarni“. Osnova drame in razpoloženjski vonj okolice v njej sta zrasla iz novelističnih prvin. Pozorišče, opozarja pisatelj v uvodni opombi, naj bi bilo „del mesta Goge, kjer so svoječasno morala stati mestna vrata“, a ne stojte več. „Zelo malo ljudi še mora biti po hišah“, opozarja nato, „izvečine so že opustili (!) življenje. V kaki sobi gotovo visi obešenec, že ves zaprašen in orumenel — — —.“ „Stanovalci teh sob“, razmišlja kesneje, „ne hodijo mnogo na prosto, odhajajo samo še po neizbežnih (!) poslih — — —.“

Teh stanovalcev mrakotnih sob pa ne veže med seboj tudi nikakršna vsebinska vez. Negibno strme iz pisateljeve zamisli in s svojimi izpovedmi rišejo milje, ki se kljub krčeviti napetosti ne more sprostiti. Spričo te zakrknjenosti okolice celo jasna Zolajeva ljubavna zgodba razpade in okrne. Vse misli, vsa nehanja prebivalcev Goge so vzniknila zgolj iz neizživetih seksualnih slasti in erotičnih poželenj, ki se razgorevajo v blaznenjih (Julijo Gapit), nenormalnih razbolevaljih (grbavec Teobald) in vzdihovanjih (pisar Klikot). Halucinacije

(Julijo Gapit, Tarbula in Afra in prikazen umrlega naddavkarja), perverzna in bolna odrevenevanja (Gapit, Afra in stara žena, Otmar Preljih, Klikot), prebujanje sluzastih sanj (Hana) in razkrivanje duševnih mrakot spominja vse bolj na zdravniške ordinacijske sobe, na blaznice in zavode za umobolne, kakor pa na eminentno pesniška spoznanja in oblikovanja. Neprestano se čuti iz besedila, kako je bedel nad temi liki psihijater, zdravnik za duševne bolezni, kako je pazljivo zasledoval razvoj že naprej z diagnozo spoznanih dejstev bolnikovega duševnega življenja.

Življenje v Gogi je tedaj okrnjeno, izmaličeno, raztrgano, vonja po morečih, neizživetih strasteh in slasteh. Obzorja ljudi so ozko zaslonjena v prisluškovanja svojih razdrtih čutil, v vedna prebujanja novih erotičnih teženj in hlepenj. Drug ob drugem čepe ti prebivalci mesta Goge, vsak s svojo posebno boleznijo, in meditirajo vase. Prav tako je tudi z dramo, ki nima nikakega hotenja ali dejanja, ampak zgolj namen, orisati neko bolno vzdušje, ga čim bolj ponazoriti in razkazati. Edina nit dogajanja je ujeta v Zolajevi noveli. — „Dogodek v mestu Gogi“ pa je kljub temu delo čutečega duha, ki ume mimo posameznih diagnoz graditi tudi tu in tam na primarnih elementih človeških čuvstev in občutij. Čeprav je „Goga“ predvsem plod pisateljevega intelekta, je vzdušje v njej tako močno in plastično narisano, da daje delu prav ono neko posebno pesniško vrednoto in vrednost, zavoljo katere ne bi smela uprava z igro tako delati, kakor je delala. Razen tega pa je „Goga“ v zadnjih letih prvi resnejši dramatični poskus, ki si išče mimo vzornikov vendarle lastne vsebine in lastnega izraza. Velika zmota nekih kritikov pa je, da iščejo v „Gogi“ odraz našega življenja, naše svojstvenosti.

O. Šest je sicer skušal verno predočiti dramatikovo delo, a se je bolj bavil z inscenacijo kakor pa z dogajanjem samim in tako ni mogel pričarati v uprizoritev tistega vzdušja, ki bi ga morala izdihavati. Neskladje igralcev, ki so igrali vsak na svoj način in vsak v svojo smer, se je od trenutka do trenutka stopnjevalo in razdiralo enotnost dogajanja. Iz celotne režiserjeve zamisli in izvedbe pa se jasno vidi, da dela ni v sebi jasno dojel in da se je negotovo lovil med zunanostmi in njeno vsebino. Premnoge kričanja (Julijo Gapit), recitiranja (grbavec Teobald) in vreščanja (Afra in Tarbula) je kriva režiserjeva brezbržnost za igralsko rešitev Goge. Kajti sicer bi skladneje uravnal gibanje igralcev in jasneje izoblikoval njih igranje.

Skrbinškova silna — a sicer nekoliko preveč podčrtana — maska umrlega naddavkarja je učinkovala močno. Režiser pa ni vedel zvezati in spojit nje-gove pojave z okolico. *Šaričeva* ni niti po svojem igralskem značaju niti po svoji igralski smeri prava *Hana*; zato se je vidno mučila s to njej tako tujo vlogo. *Levar* je igral *Otmarja Preliha*, a ni ustvarjal. *Kralju* se je grotesknost v groteski igralsko krepko posrečila, njegov *Pijani slikar* je ob *Skrbinškovem* naddavkarju edini največ povedal.

* * *

Plodovitega francoskega pisatelja *Mauricea Rostanda* „*Vest*“ (*L'homme que j'ai tue*) spada v vrsto tistih problemskih dram, ki so morda važne časovne izpovedi, a ki ne hranijo v sebi resnično umetniških vrednot. Ob *Raynalovem* „*Grobu neznanega vojaka*“ in *Sherriffovem* „*Koncu poti*“ je „*Vest*“ medla, neprepričljiva in pesniško mrzla. Rostand tu vse preveč pre-

mišljuje in teoretizira, a vse premalo oblikuje in gradi. Mimo tega se pa tudi zapleta v miselna protirečja, v idejne stilizme, ki vrednosti drame nikakor ne dvigujejo, temveč jo razkrajajo. Prav tako tudi ubija kopa razvođeneli sentimentalnosti. „Vest“ je tudi brez pravega dramatičnega dejanja, drama namreč okrne že v prologu in vsa nadaljnja dejanja razvijajo že izpovedane misli in že razodeto vsebino.

C. Debevec je z resno voljo skušal oteti vse, kar bi bilo rešljivega, a rešiti ni bilo moči ničesar. Z nekaterimi močnimi scenskimi domisleki, z jasno in mirno izvedbo osrednje misli je sicer krepko gradil dejanje, a do zaželenega učinka ni mogel kljub vsemu temu.

Debevec Marcel je bil miselno zajet v vsej širini in pomembnosti, toda pisatelj izredno shematični in teoretični lik je dojmil le kot senca, ne kot resničnost, ni mogel namreč zaživeti. Tudi *Skerbinškov Robert Holderlin* ni popolnoma zaživel kljub vsej igralski spretnosti in dognanosti. *Luiza Marije Vere* spada v vrsto njenih mirnih in častitljivih žena. *Boltarjeva* je načela z *Angeliko* večjo in zaokroženejšo vlogo, a iz dognane režiserjeve zamisli še ni mogla do svoje igralske oblike in vsebine. — Predstava je bila igralsko izredno občutljivo uprizorjena, padla je le po pisateljevi umetniški krivdi.

Anton Ocvirk.

KNJIŽEVNA POROČILA

Jože Rus: Kralji dinastije Svevladičev, najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Srbov 454—614. Ljubljana 1931. — 8°. 208 str. (Komisijska založba „Luč“.)

Avtor knjige je dodal teorijam o izvoru in prihodu Hrvatov na Balkanski polotok novo, „gotsko“ teorijo. Hrvati, ki so bivali ob zgornji Visli, so germansko-gotsko pleme, ki se je po letu 598. skupno s Sloveni preselilo v zapadni del Balkanskega polotoka. Ti Hrvati-Germani od zgornje Visle so pa tu našli že naseljen drobci prav tako germanskega naroda Gotov, ki bivajo, sicer maloštevilni, tu že od druge polovice 5. stoletja, se z njimi in Sloveni spojili v en narod ter mu dali hrvatsko ime in državno organizacijo. Hrvatska država sega torej v svojih temeljih daleč nazaj notri v gotsko dobo. Ustvarili so jo germanski Gotje.

Svojo teorijo je avtor podal s tako sigurnostjo, da se nehote najpoprej vprašamo, odkod ve vse to, kje so viri, iz katerih je črpal, in kako to, da niso že drugi prišli do enakih ali podobnih misli, ko se je vendar že cela vrsta zgodovinarjev, in to ne najslabših, bavila s problemom in problemi, ki so v zvezi z izvorom in prihodom Hrvatov.

Glavni vir, na katerega opira Rus svojo gotsko teorijo, je tako zvani Letopis popa Dukljanina, to je kronika srbskih in hrvatskih vladarjev, ki jo je v drugi polovici 12. stoletja napisal v dukljanskem Primorju neki katoliški duhovnik. Z verodostojnostjo in neverodostojnostjo te kronske priče se mora Rusova gotska teorija ali obdržati ali pa pasti. Prva poglavja Letopisa razpravljajo o Gotih na Balkanu do doselitve Slovenov. V literaturi so označena tudi kot „gotska knjiga“ (*Libellus Gothorum*). Podatke, ki jih vsebuje Letopis popa Dukljanina in posebej še njegova „gotska knjiga“, je zgodovinska znanost do danes skoraj brez izjeme odklanjala kot neverodostojne. Že Lucius je